

ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДАВНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ФОЛЬКЛОРУ

УДК 821.161.2-5 Баранович.09

Олена МАТУШЕК

д. філол. наук, професор,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СВЯТОГО ПИСЬМА У ПРОПОВІДЯХ ЛАЗАРЯ БАРАНОВИЧА

У статті розглянуто основні підходи до тлумачення Святого Письма в проповідях Лазаря Барановича. Автор доходить висновку, що основою екзегетичної практики архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського були такі методи і прийоми, як типологічний, фігурального реалізму та алегоричної ампліфікації. Проповідник використовує їх як для прояснення біблійного змісту, так і для розкриття теми.

Ключові слова: Святе Письмо, проповідь, екзегеза, концепт, бароко.

С. Аверінцев, викладаючи спостереження над стилем християнського богослов'я, писав, що він (стиль) не відкидає теоретично-літературної рефлексії, оскільки сам визначається необхідністю рефлексії (передусім екзегетичної) над текстом Письма [1, 86]. І далі С. Аверінцев продовжував: чим рефлексія відкидається, так це стилем самого вихідного тексту – саме тому, що цей первісний текст пропонує себе для коментування всій наступній християнській культурі, але сам себе не коментує [1, 86]. Очевидно, відсутність заданості прочитання стала однією з причин різноманітності підходів у тлумаченні Біблії.

У християнській практиці виділяють два методи богословської інтерпретації Біблії: антиохійський та олександрійський. Антиохійський підхід заснований на поглибленому вивченні буквального рівня тексту, тобто історичному вимірі. Його

представники: Лукіан, Дорофей, Іоан Золотоустий, святий Ісидор, Феодорит Кирський та інші. Олександрійський метод відкидав буквальний сенс і акцентував на алегоричному. Климент Олександрійський, використавши напрацювання Філона Олександрійського, вважав, що через алегоричне тлумачення ми приходимо до пізнання Христа. Цей метод читання Біблії популяризував Оріген у своїй праці «Про початки». Він писав про потрібний сенс Святого Письма: буквальний, типологічний та духовний. Пізньоантичні й середньовічні автори (Іларій Пиктавійський, Іоан Касіан, Руфін Аквілейський) прийняли орігенівську класифікацію трьох смислів Письма й виділили в духовному рівні два аспекти – алегорію й аналогію.

Не важко помітити, що в ранньому й середньовічному християнстві представники обох підходів до тлумачення Біблії мали багато спільного. Особливо це виявилось в богословських працях кападокійців – Григорія Назіанзина, Василя Великого та Григорія Ніського. Далі антиохійська й олександрійська школи стали джерелом чотирирівневого прочитання Святого Письма, методу, який із VIII століття посів провідні позиції у католицькій теології [2, 96]. Автором цієї концепції вважається Беда Преподобний (*Beda Venerabilis*), який текст Біблії інтерпретував у прямому сенсі (*sensus litteralis*), алегоричному (*sensus alegoricus vel typicus*), моральному (*sensus tropologicus*) та містичному (*sensus anagogicus*). 17 квітня 1546 року на V сесії Тридентського собору цей спосіб тлумачення був ухвалений як головний для католицького богослов'я.

Українські автори XVII століття перейняли чотирирівневу схему тлумачення Біблії й активно використовували її у своїй дискурсивній практиці. При цьому їхніми джерелами могли бути як твори отців церкви, так і праці католицьких екзегетів. Бібліотека Києво-Могилянської колегії містила книги представників й олександрійської, й антиохійської школи. Щодо першої це – „Філокалія” (Париж, 1624) та коментарі на Святе Письмо (Париж, 1663, 1668) Орігена [3, 230–231]. Друга школа була представлена коментарями на Святе Письмо (Париж, 1642) Феодорита Кирського та виданнями Іоана Золотоустого з Києво-Печерської друкарні, зокрема це були „Бесіди на Євангеліє від Іоана”, „Бесіди на 14

послань апостола Павла” (Київ, 1623), „Бесіди на діяння святих апостолів” (Київ, 1624) та ін.

Чотирирівневий метод тлумачення Святого Письма використовували такі представники київської богословської традиції, як Іоанікій Галятовський, Антоній Радивиловський, Дмитрій Туптало, Стефан Яворський та інші. Неодноразово дослідники відзначали схильність Лазаря Барановича до символічного й алегоричного тлумачення Святого Письма [4, 602; 5, 209]. І. Порфир'єв зробив висновок, що в такий спосіб проповідник пояснював майже кожне євангельське читання, іноді вдаючись до зближень і протиставлень дуже далеких і надуманих [4, 602]. Засвоїти різні методи тлумачення Біблії Лазар Баранович міг як у Києві, так і в європейських навчальних закладах, зокрема у Віленській Академії. Ми можемо бачити різні інтерпретативні схеми щодо Біблії на прикладі праць викладача Святого Письма цього навчального закладу Костянтина Ширвіда, який лишив тлумачення на дві книги Біблії – Пісню Пісень та Послання апостола Павла до ефесян. У першій роботі, за висловом Л. Пехніка, він застосовує „типову для Отців Церкви методу алегорези й типології”, а у другій – ретельно вивчає буквальне значення Послання апостола Павла [6, 139].

Приклад чотирирівневого тлумачення Святого Письма дає Іоанікій Галятовський у трактаті „Месіа правдивый” (1669). Спочатку автор, посилаючись на Філона Олександрійського, виділяє два рівні сенсу біблійного тексту – буквальний і переносний, називаючи їх відповідно тілом і душею [7, арк. 352 зв]. А далі він два рівні розширює до чотирьох: *„Литеральный сенсь належить до гисторіи, моральный належить до вбычаев добрыхъ. Алегорычный належит до Цр+кви воюющей, котврая на земли находится, анагогичный – до Цр+кви триумфующей, котврая находится в нб+ѣ”* [7, арк 353]. Українські автори XVII століття у своїй дискурсивній практиці неодноразово вдавалися до розгортання змісту Святого Письма за заданим спектром. Приклад цього дає Галятовський, витлумачуючи образ колісниці з Пісні Пісень. Текстом для інтерпретації стала цитата: *„Носильникъ сотвори себѣ цр+вь Соломнн”* [7, арк. 353 зв]. Буквальне значення образу – колісниця біблійного царя. Моральний сенс – побожна душа, що прикрашена цнотами й добрими вчинками. Алегоричний

сенс – церква, що воює, „*бо фараунъ ввзами оузброеными воевалъ, так цр+ковъ на земли оузброена ест*” [7, арк. 353 зв]. Аналогічний сенс – „*Хрстос ... в Цр+кви триумфуючой, эkw на возѣ трыумфальномъ ся найдет*” [7, арк. 354].

Але барокова практика інтерпретації Святого Письма була багатшою за подану схему. Студії над сакральною риторикою українського Бароко та методами екзегези Святого Письма – це швидше виняток в українському літературознавстві, ніж правило. Вони представлені роботами таких учених, як М. Петров [8], архієпископ Ігор Ісіченко [5], Л. Ушкалов [9; 10], Н. Алексеєнко (Левченко) [11], С. Головащенко [3], Т. Левченко [12] та ін. Як правило, вони присвячені вивченню екзегетичних прийомів у певному тексті. Звичайно, подібні дослідження потребують як студії ширшого кола текстів українських авторів, так і залучення нових методологічних прийомів прочитання текстів.

Завдання вивчення біблійної екзегези в українській традиції сформулював С. Головащенко [3]. Він наголосив на важливості вивчення основних жанрів біблійних коментарів, герменевтичних підходів, прийомів та засобів екзегези, а також виділив проблему впливу християнської традиції на київське богослов'я. *Наша мета* – вивчити екзегетичну практику ректора Могиллянської колегії, архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Лазаря Барановича, зафіксовану в його проповідницькій творчості.

На початку XVII століття між католиками і протестантами спалахнула дискусія про сферу компетенції проповідника. Йшлося про те, хто може тлумачити Святе Письмо. Одна з таких суперечок відбулася між Єронімом Москожовським та Петром Скаргою. Перший вважав, що авторитет Святого Письма походить із його богонатхненності, а авторитет тих, хто його тлумачить, – виключно від священного тексту й тільки йому підпорядкований [13, с. 255]. Відтак, за Єронімом Москожовським, інтерпретувати Біблію може будь-яка віруюча людина зі здоровим глуздом. Висловлюючись термінами тієї полеміки, для протестантів Святе Письмо – і статут, і суддя (тобто і норма, й інтерпретатор). Другий – Петро Скарга – наполягав на тому, що Святе Письмо є нормою, а представники церковної ієрархії – суддями, що його тлумачать і виносять вердикт. Лазар Баранович підходив до проблеми тлумачення Біблії за другою моделлю, вважаючи священний текст законом

(статутом), а церковну традицію та священників як її продовжувачів – тими, хто має виняткове право на його інтерпретацію.

Типологічний метод. Слово „типологія походить із грецького „*τύπος*», що буквально означає „враження”, „знак”, „зображення”, а в переносному сенсі – „приклад”, „зразок”, „образ” [14, 669–670]. Функції типології: а) порівняння окремих подій і деталей; б) встановлення важливих зв'язків між Старим і Новим Завітами і всередині кожного з них [14, 669]. У типологічній інтерпретації історія відіграє ключову роль. Історична подія є „типом”, наступна, подібна до неї, подія – „антитипом”, який завершує або переважає його у значенні. Дослідники уточнюють, що типологічна екзегеза спрямована на координацію минулого, теперішнього й майбутнього [14, 670]. Особливістю типологічної екзегези є акцент на єдності Святого Письма й історії.

В Орігена йшлося про те, щоб паралельно прочитувати обидва Завіти, оскільки Старий Завіт є образом Нового, а Новий Завіт є „обітванням майбутнього” [15, 84]. Тобто автор удосконалював теорію префігурації, за якою події й особи мають свої прообрази. При цьому фігури й події Старого Завіту є типами, що пророкують про антитипи. В літературі XVII століття цей метод часто застосовувався тоді, коли йшлося про символи й образи на позначення приходу в світ і висвітлення діяльності Ісуса Христа. Типологічне прочитання двох Завітів характерне і для проповідей Лазаря Барановича. Найчастіше проповідник порівнює дві частини Біблії у христологічних казаннях.

Скажімо, християнська традиція вважає типом для події Преображення Господнього зустріч Бога з Мойсеєм. При цьому Ісус розуміється як месія, обітований Богом ще у Книзі Вихід. Типологія „Мойсей – Ісус” має широку сферу зіставлення. Це подібність оповідей у таких пунктах, як теофанія на горі; присутність Мойсея на Фаворі; сходження на гору; трое супутників; зміна обличчя; хмара; голос із неба; страх [14, 670]. У Лазаря Барановича натомість є вказівка на місце події як виповнення старозавітного типу з псалма 67. За цією паралеллю, гора Фавор постає як гора „*Бж+ія, гора тучная, гора усыренная, гора, юже блг+оволи Бг+ъ жити в ней*” [16, арк. 258 зв]. По-друге, словами, вкладеними в уста Ісуса, проповідник оприявнює іншу

типологічну паралель між двома Завітами, пов'язану з розп'яттям Христовим: „*Экоже Мвмсеу вознесе смію в пустыни, такв подобае вознестися Сн+у Члвч+скому*” [16, арк. 259]. По-третє, автор віднаходить типологію за контрастом, зіставляючи події на Фаворі та на Голгофі: „*На горё Фавврстёй просвётися лице егв, эко сл+нце, а на горё Голгофё се слн+це позна запад свой*” [16, арк. 259 зв]. У цьому випадку типологія стосується фактів однієї книги – Євангелія.

Тропологічний сенс у чернігівського архієрея виражений закликом до віруючих: „*На Превбраженіе Гн+е не съвбразуитесь вёку сему, но Превбразуитесь вбновленіем оума Вашегв*” [16, арк. 360]. Цей же текст містить і досить рідкісне відсилання до прийдешніх часів, коли відшукується аналогічний сенс євангельського уривка: „*Сподоби и насъ всёх, Спс+ителю, въ второе твое Превбраженіе не на горё Фавврстей, но на Высочайшей Гврё нб+сноу, въ Царствіи твоем Нбсном, не с Мвмсеомъ и Илією стояща, но с Бг+омъ оц+ем и Дх+омъ Сты+мь ... да ислышим гласъ егв, в нем же животь ни+ъ вёчный*” [16, арк. 359 зв–360].

В екзегетиці алегорія означає метод тлумачення текстів Святого Письма, що виходить за їх буквально розуміння. Д. Еванс пише, що алегоричне тлумачення приписує біблійним повістунням та їх окремим деталям більш глибокий сенс [14, с. 670]. Реальна історія при цьому не важлива. При алегоричному тлумаченні моральні й богословські символи й істини розкриваються в різних деталях зі Святого Письма. Алегорія спрямована на виявлення вічного, повчального, морального смислу. У проповіді на Покрову Пресвятої Богородиці головний образ представлений через апокаліптичну образність: „*Эко нёкя гори т гнёва Агнча людей покрывають, Ся Гора, Пречистая Дёва, покрываетъ насъ от гнёва Агнча*” [16, арк. 41 зв]. Уподібнення Діви Марії до апокаліптичної жінки передає основний зміст і свята Покрови Пресвятої Богородиці, й значення образу Богородиці як захисниці людства: „*Пресвятая Богородица, Жена облеченна въ солнце, и Луна под ногама ея, Покрываетъ всёхъ праведныхі Покровомъ своимъ солнечнымъ, иже просвётятся въ царствіи небесномъ, эко солнце*” [16, арк. 42].

Отож, у випадках, коли зіставляються події й речі Старого й Нового Завітів, тільки євангельські, євангельські й апокаліптичні, маємо справу з типологічною екзегезою Святого Письма. Автор також удається до розкриття буквального, алегоричного, морального та анагогічного сенсів певного образу. Відтак бачимо, що казнодія принагідно застосовує прямий чи переносний біблійний сенс, узгоджуючи його зі своїми завданнями.

Фігуральний реалізм. У літературі Бароко дуже часто за допомогою відомих біблійних сюжетів автори витлумачували сучасні їм події та їх учасників. Такий спосіб використання Біблії М. Королько називає „фігуральним реалізмом” [2, 97], за яким інтерпретації зазнає дійсність у перспективі спасіння. „Книжник у такому випадку стає й усвідомлює себе співтворцем і має значення настільки, наскільки здатен побачити смисл земної дійсності крізь пояснюючу <...> призму Святого Письма”, – пише Любов Левшун [17, 166]. Фактично в основу фігурального реалізму покладено типологічний принцип. М. Королько уточнює, що „фігуральне мислення <...> полягає в цілому в трактуванні усіх справ світу як фігур спасіння й відкуплення” [2, 97].

Дослідники давньоруської літератури побачили цей спосіб тлумачення дійсності ще в митрополита Іларіона, що вписав історію Русі у всесвітню біблійну історію, поширивши на неї Божий провіденційний план [18, 51]. У такий спосіб митрополит Київський сформулював і концепцію давньоруської історіософії, і способи наділення подій сенсом [18, 52].

З цього погляду надзвичайно показова концепція українських барокових авторів „Київ – другий Єрусалим”, до якої ми вже зверталися [19]. Лазар Баранович у передмові до „Меча” нагромаджує апокаліптичні образи для характеристики сучасної йому дійсності. А свій образ він моделює за елементами життя та євангельським сюжетом про Лазаря чотириденного.

Окрім того, цей спосіб тлумачення застосовується при характеристиці образів святих. Вважається, що вони досягли Царства Небесного за допомогою чеснот у земному житті або через мученицьку смерть. У проповіді „Слово в ст: вел: мчн+ице Параскевји. Ея же изряднѣе храмъ есть внѣ Бго+спасаемаго града Чернѣгова” головна героїня співвідноситься з п'ятьма мудрими дівами, що потрапили на бенкет до небесного жениха [16, арк. 372].

Часто Баранович використовує принцип уподібнень, особливість дії якого полягає в тому, що при зображенні святого автор проповіді знаходить для нього „агіологічний зразок” серед великих попередників і за його моделлю вибудовує образ. Це були передусім святі, тезоімениті до зображуваного, або чиноначальники, що уособлювали спільний із ним тип святості. О. Панченко вважає, що агіотип „пропонував” готову „форму” для літературного зображення святого [20, 18]. Крім того, проповідник знаходив ще один зразок, джерелом якого була Біблія. Це уподібнення свідчило, що святий – це втілення певного біблійного типу. Риторичний прийом, що застосовується при цьому, К.-Д. Зеєманн назвав синкрисисом. Принцип його дії в життях полягає в порівнянні святого із прототипом, що часто є фігурою Старого чи Нового Завіту [21, 29].

Лазар Баранович вважає святих Бориса і Гліба рівними апостолам за ознакою богообраності: *„Азь избрахъ васъ и положихъ вас, да вы идете, и плод принесете ...”* [16, арк. 206], а за стражданнями, що їх довелося пережити, – мучениками, які наслідують Христа. Житійна модель преподобного передбачає уподібнення Христу. Феодосій Печерський подібний до Христа праведністю у справах: *„Праведен Гд+ь въ всѣхъ путехъ своихъ, и прпдбен во всѣхъ дѣлахъ своихъ, азь ему подражахъ по силѣ, данной т Гдса сил”* [16, арк. 210]. За силою молитви й результативністю прохань до Бога печерський подвижник порівнюється з Богородицею (молитва про поповнення запасів вина у монастирі // прохання про перетворення води на вино в Кані Галілейській). Подібні мотиви див знаходить автор у біблійних текстах про Іллю й житті святого Феодосія: молитви обох були почуті Господом, внаслідок чого пішов дощ і примножилась олива [16, арк. 210]. Святий Антоній уподібнюється Христу в способі усамітненої молитви [16, арк. 338]. Володимир називається рівноапостольним за духовним та історичним значенням, тотожним ролі апостолів для народів, навернених ними на християнство. Уподібнення Володимира до апостола Павла відбувається за типом розкаяного грішника.

Отож, типологічна екзегеза укріплювала віру в те, що історія Русі-України та її святі були частиною Божого плану.

Алегорична ампліфікація, або концепт і тлумачення Біблії. Характеризуючи європейську проповідь XVII століття, отець Казимеж Пануш [22, 249] пише, що біблійні тексти інтерпретувалися авторами напрочуд довільно. Українська проповідь цього часу не була винятком. Л. Ушкалов також вказує на довільне застосування алегорези, що приводило до „фігуративних надмірностей” [9, 131].

Л. Левшун виділяє алегоричну ампліфікацію як окремий метод тлумачення священного тексту, при якому той „наділяється стількома алегоричними значеннями, скільки може вигадати екзегет” [17, 174]. Цей метод авторка називає „екзегезою заради екзегези”, при цьому книжнику цікавий не сам смисл, а можливі варіанти його „перекладу” [17, 179]. Як приклад наводиться творчість Климента Смолятича. Тлумачення автором Святого Письма називається „спробою узгодити різні святоісторичні епізоди”, а не пояснити їх значення і смисл для сучасників [17, 176]. Лазар Баранович вільно поводить з євангельським матеріалом. Парадоксально, але проповідницька практика архієпископа відповідає бароковій теорії концепту, побудованого на біблійному матеріалі. Теорії, яка в друкованому вигляді з’явилася і стала доступною пізніше, ніж була написана частина проповідей архієпископа.

Теоретиком біблійного концепту став Емануель Тезауро. Своє вчення він виклав у праці „*Le cannocchiale Aristotelico*” (Венеція, 1655). Дослідник змальовує картину світу у стилі свого вчення: концепт відкриває приховані значення й незрозумілі знаки з дійсності, які зашифрував найдосконаліший концептист – Бог. Один розділ трактату – „*Trattato de concetti predicabili*” – присвячений казnodійським концептам. Тезауро вважав, що „*концепт проповіді є спеціальною формою аргументу в персвазії проповіді*” [21, 81]. Італійський вчений стверджував, що „*біблійний текст є матерією, алегорична ж інтерпретація – формою концепту*” [21, 81]. Ця дотепна форма, за теоретиком, зазвичай збудована на якійсь метафорі, що оприявнює сенс або тропологічний, або алегоричний, або анагогічний.

Фелікс Брандімартес (Feliks Brandimartes) у роботі „*Sapientiae tubae scientia, id est tractatus scholasticus de arte sacra concionandi*” (1669) описує будову барокового концепту. Він складається з трьох

речей: «у першій оповідається, представляється й описується фрагмент перикопи, який зводиться до істотного сенсу за допомогою містичного або літерального сенсу» (більший засновок). У другій застосовуються терміни, викладені містично або літерально щодо теми (менше посилення). У третій терміни зводяться для підтвердження тези, що доводиться (конклюдія).

Очевидно, з теорією концептизму (за версією М.-К. Сарбевського) Лазар Баранович познайомився у Віленській академії. І потім усе життя активно використовував її у своїй художній практиці.

У проповіді першій на Преображення Господнє п'ять свідків фаворської події (Мойсей, Ілля, Петро, Іоан, Яків) порівнюються з п'ятьма почуттями: „*Вижду Пять Учн+ковъ, эко пять чувствъ*” [16, арк. 260 зв]. При цьому Мойсей позначає зір, Ілля – смак, Іоан – дотик, Петро – слух, Яків – нюх. Христос же символізує розум, якому все це підпорядковується. Зв'язок із темою проповіді автор відшукує у словах Бога до Ісуса: „Його слухайте”, тобто підпорядкуйте Ісусові свої почуття.

Текстуальна стратегія чернігівського проповідника полягала в тлумаченні й подачі новозавітних подій через інші сюжети цієї ж частини Святого Письма. Містична таємниця Воскресіння Христового представлена в казанні „Слово на Сту+ю Великую Нлдію Пасхи, w Вьск+рнји Хрт+овомъ” через сюжет про диво приборкування вітру на морі, взятий з Євангелія від Матвія. Послідовність подій оповідання стала означником для викладу євангельської оповіді про хресну смерть та воскресіння Спасителя. Спочатку автор коротко нагадує зміст тексту-інтерпретатора, а потім за його допомогою розповідає про іншу подію: „*По червоном крв+авыхъ стр+стей своих морю, на крстном кораблѣ плывуци тойжде спс+итель, сице твердо бѣ уснулъ...*” [23, арк. 2 зв]. Смерть Ісуса подана як сон, а воскресіння – як пробудження. Море позначає страсті Христові, корабель – хрест, апостоли – церкву, заборона вітрам і морю – перемогу над пеклом. Проповідник збагачує цей сюжет епізодами, пов'язаними зі смертю Христа й наступними подіями. Далі Лазар Баранович підключає інший текст – притчу про таланти. В. Строев пише, що „*між думками проповідника та біблійними текстами часто немає відповідності або вона тільки зовнішня*” [24, 530]. Підтвердження цього

припущення вченого – інтегрування названої притчі в тему Воскресіння Христа. Віддання Духа в руки Бога Отця називається талантом, який Бог не закопав, тобто не залишив Ісуса в пеклі. Більше того, „Бг+ъ Qц+ъ и много талантовъ, много душ+ъ изъ ада извелъ” [23, арк. 4]. При цьому автор трансформує первісний текст, змінивши дію актанта на протилежну.

Таким чином, практика концептизму давала оригінальне художнє представлення богословського матеріалу. Але іноді видно штучність зближення та дисонанс у звучанні первинного й вторинного текстів. Зрозуміло, що застосування алегоричного способу прочитання Біблії більше характеризувало рівень творчої уяви автора, аніж пояснювало чи прояснювало біблійний текст.

Святе Письмо було найпотужнішим джерелом казань Лазаря Барановича. Біблійне слово тут постає у прямому та переносному сенсах. Означник у проповіді може позначати об'єкти з різних духовних сфер – моральної, еклезіологічної, апокаліптичної.

Різні рівні біблійного сенсу в текстах спливають принагідно. Автор зіставляє Старий і Новий Завіти, євангельські й апокаліптичні часи, новозавітну й українську історії. Улюблені методи інтерпретації біблійного тексту в Барановича – типологія й алегореза. Відтак референцією в казаннях може виступати як євангельська, так і реальна дійсність, вписана автором у загальну історію спасіння. Довільне поводження з біблійним текстом можна пояснити тим, що головним завданням автора було розкрити тему казання. При цьому інвенційним матеріалом виступало Святе Письмо. Техніка біблійних концептів, що активно використовувалася чернігівським владикою, була спрямована переважно або у прагматичну площину – переконання читача/слухача в істинах віри, або в художньо-естетичну сферу.

Проповідник намагався переконати й зворушити читачів/слухачів шляхом впливу на їх інтелект, емоції та естетичні смаки, дивуючи при цьому вишуканими й оригінальними концептами.

Подальше вивчення екзегези Святого Письма в текстах українського бароко дасть можливість реконструювати їх богословський та екзегетичний контекст та скласти цілісну картину методів і засобів інтерпретації Святого Письма в київській церкві.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверинцев С.* Авторство и авторитет / С.С. Аверинцев // Риторика и истоки европейской литературной традиции. – М. : Наука, 1996. – С. 76–100.
2. *Korolko M.* O prozie Kazań sejmowych Piotra Skargi / Mirosław Korolko. – Warszawa : Instytut wydawniczy, 1971. – 224 s.
3. *Головащенко С.* Святе Письмо в Україні (поширення та інтерпретація) : киево-могилянська традиція в європейському контексті / Сергій Головащенко // Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській Академії : європейський контекст. – К. : Вид дім „КМ Академія”, 2002. – С. 213–250.
4. *Порфирьев И.* История русской словесности : в 2 ч / И. Порфирьев. – Казань: в университетской типографии, 1879. – Ч. 1: Древний период: Устная народная и книжная словесность до Петра Великого. – 1879. – 689 с.
5. *Ісіченко І.*, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко XVII–XVIII ст.: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / архієпископ Ігор Ісіченко. – Львів : Святогорець, 2011. – 568 с.
6. *Piechnik L.* Dzieje Akademii Wilenskiej. T.II: Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655 / Ks. Ludwik Piechnik S.J. – Rzym: Apud „Institutum Historicum Societatis Jesu”, 1983. – 313 s.
7. *Галятовський І.* Месіа правдивый / Іоаникій Галятовський. – К. : Друк. Києво-Печерської Лаври, 1669. – XII+429+5 арк.
8. *Петров Н.* Из истории гомилетики в старой Киевской Академии / Н. Петров // ТКДА. – 1866. – №1. – С.86–124.
9. *Ушкалов Л.* До історії українського барокового фігуратизму: „символічний світ” Григорія Сковороди / Л. Ушкалов // Діалог культур II. Святе Письмо в українських пам’ятках. – К., 1999. – С. 130–142.
10. *Ушкалов Л.В.* Світ українського барокко. Філологічні етюди. / Леонід Ушкалов. – Харків : Око, 1994. – 112 с.
11. *Алексеєнко Н.* Біблійна герменевтика в українській бароковій прозі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / Наталія Микитівна Алексеєнко. – Харків, 2001. – 20 с.
12. *Левченко Т.* Ізотопні моделі барокової гомилетики як імітація заданості сакрального прототексту / Т. Левченко // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. Збірник наукових праць. – 2005. – Вип. XIV. – С. 66–71.
13. *Wilczek P.* Autorytet Pisma świętego w polemikach ks. Piotra Skargi SJ z Hieronimem Moskorzowskim, pisarzem ariańskim / Piotr Wilczek // Jezuitska ars educandi. Prace ofiarowane księdzu prof. Ludwikowi Piechnikowi SJ. – Kraków : Wyd-wo WAM, 1995. – S. 252–259.
14. *Evans С.А.* Типология / С.А. Evans // Словарь Нового Завета / [под ред. Джоэля Грина и др.]. – М. : Библиейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2010. – Т. 1. Иисус и Евангелия. – 2010. – С. 669–673.
15. *Эко У.* Искусство и красота в средневековой эстетике / Умберто Эко. – СПб. : Алетейя, 2003. – 256 с. – (Библиотека средних веков).

16. Баранович Л. Трубы на днѣ нарочитые / Лазар Баранович. – К. : Друк. Києво-Печерської лаври, 1674. – 10+403+4 арк.
17. Левшун Л. Введение в теоретическую поэтику средневековой восточнославянской книжности / Л. В. Левшун. – Минск : Беларус. навука, 2009. – 451 с.
18. Сендерович С. Слово о Законе и Благодати как экзегетический текст. Илларион Киевский и павлианская теология / С. Сендерович // ТОДРЛ. – СПб., 1999. – Т. 51. – С. 43–57.
19. Матушек О. Проповіді Лазаря Барановича в дискурсі українського бароко / Олена Матушек. – Харків : Майдан, 2013. – С. 7–13.
20. Панченко О. Писатели и книжники Соловецкого монастыря XVII в. (20-е – середина 50-х гг.) : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.01. – „Русская литература” [Электронный ресурс] / Панченко Олег Витальевич – СПб., 2002. – Режим доступа : <http://www.odrl.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=5959> (7.08.2015).
21. Seemann K.-D. Allegorical-exegetical devices in Kievan literature / Klaus-Dieter Seemann // Canadian-American Slavic Studies. – 1991. – № 25. – Pp. 27–41.
22. Panuś K. Historia kaznodziejstwa / ks. Kazimierz Panuś. – Kraków : Salwator, 2007. – 504 s.
23. Баранович Л. Меч духовный / Лазар Баранович. – К. : Друк. Києво-Печерської лаври, 1666. – XXVIII+764+3 арк.
24. Строев В. Лазарь Баранович, архиепископ Черниговский, и его проповеди / Строев В. // Черниговские епархиальные ведомости. – 1876. – № 19. – С.527–534.

REFERENCES

1. Averintsev S. Avtorstvo i avtoritet [Autorship and authority], *Ritorika i istoki yevropeyskoy literaturnoy traditsii* [Rhetoric and the origins of European literary tradition], Moscow, Nauka, 1996, pp. 76–100 [In Russian].
2. Korolko M. O prozie Kazań sejmowych Piotra Skargi [About the prose of Sejm Sermons of Piotr Skarga], Warszawa, Instytut wydawniczy, 1971. 224 p [In Polish].
3. Holovashchenko S. Svyate Pys'mo v Ukrayini (poshyrennya ta interpretatsiya) (Holy Scripture in Ukraine (distribution and interpretation): Kyiv-Mohyla tradition in european context), *Relihiyno-filosofs'ka dumka v Kyievo-Mohylyans'kiy Akademiyyi: yevropeys'kyu kontekst* [Religious and philosophical thought in Kyiv-Mohyla Academy: European context] Kyiv, Vyd. dim „KM Akademiya”, 2002, pp. 213–250 [In Ukrainian].
4. Porfyr'ev I. Istoriya russkoy slovesnosti: v 2 ch. Ch. 1: Drevnyy peryod: Ustnaya narodnaya i knyzhnaya slovesnost' do Petra Velikogo [History of Russian literature: on 2 volumes. Vol. 1: Ancient period: Verbal folklore and literature before Peter The Great], Kazan, v universitet-skoy tipohrafii, 1879. 689 p [In Russian].

5. *Isichenko I., arkhiyepyskop.* Istoriya ukrayins'koyi literatury: epokha Baroko XVII–XVIII st.: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv [History of Ukrainian literature: epoch of Baroque XVI–XVIII centuries], Lviv, Svyatohorets', 2011. 568 p [In Ukrainian].
6. *Piechnik L.* Dzieje Akademii Wilenskiej. T. II : Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655 [History of Wilno Academy. Vol. II: The rising of Wilno Academy in 1600–1655], Rome, Apud „Institutum Historicum Societatis Jesu”, 1983. 313 p [In Polish].
7. *Galyatovs'kyy I.* Mesia pravdyvyy [Messiah The Truthful], Kyiv, Druk. Kyyevo-Pechers'koyi Lavry, 1669. XII+429+5 p [In Ukrainian].
8. *Petrov N.* Iz Istorii gomiletiki v staroy Kievskoy Akademii [From the history of homiletics in the old Kyiv Academy], *TKDA*, 1866, No. 1, pp. 86–124 [In Russian].
9. *Ushkalov L.* Do istoriyi ukrayins'koho barokovoho fihuratyizmu : „symbolichnyy svit” Hryhoriya Skovorody [The history of Ukrainian baroque figuratism: symbolical space of Hryhory Skovoroda], *Dialoh kul'tur II. Svyate Pys'mo v ukrayins'kykh pam'yatkakh* [Dialogue of cultures II. The Holy Scripture in Ukrainian memos] Kyiv, 1999, pp. 130–142 [In Ukrainian].
10. *Ushkalov L.V.* Svit ukrayins'koho barokko. Filolohichni etyudy [The world of Ukrainian baroque. Philological studies], Kharkiv, Oko, 1994. 112 p [In Ukrainian].
11. *Alekseyenko N.* Bibliyna hermenevtyka v ukrayins'kiy barokoviy prozi : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.01.01 „Ukrayins'ka literatura” [Bible hermeneutics in the prose of Ukrainian baroque: Extended abstract of candidat’s thesis], Kharkiv, 2001. 20 p [In Ukrainian].
12. *Levchenko T.* Izotopni modeli barokovoyi homilyetyky yak imitatsiya zadanosti sakral'noho prototekstu [Isotopic models of baroque homiletics as the imitation of preconception of sacral prototext], *Aktual'ni problemy suchasnoyi filolohiyi. Literaturoznavstvo. Zbirnyk naukovykh prats'* [Actual problems of modern philology. Collected papers], 2005, Vol. XIV, pp. 66–71 [In Ukrainian].
13. *Wilczek P.* Autorytet Pisma świętego w polemikach ks. Piotra Skargi SJ z Hieronimem Moskorzowskim, pisarzem ariańskim [Authority of Holy Scripture in polemics of pr. Piotr Skarga with Hieronim Moskorzowsky, the arian sriptor], *Jezuicka ars educandi. Prace ofiarowane ksędzu prof. Ludwikowi Piechnikowi SJ* [The Jesuit ars educandi. Collected papers dedicated to the priest and professor Ludwik Piechnik] Krakyw, Wyd-wo WAM, 1995, pp. 252–259 [In Polish].
14. *Evans C.A.* Typologiya [Typology], *Slovar' Novogo Zaveta* [Dictionary of the New Testament], Moscow, Bibleysko-Bogoslovskiy institut sv. apostola Andrey, 2010, Vol. 1. Iisus i Evangeliya, pp. 669–673 [In Russian].
15. *Eco U.* Iskusstvo i krasota v srednevekovoy estetike [Art and Beauty in the medieval aesthetics], St-Petersburg, Aleteya, 2003. 256 p [In Russian].
16. *Baranovych L.* Truby na dne narochityye [Pipes which deliberate in day], Kyiv, Druk. Kyyevo-Pechers'koyi lavry, 1674. 10+403+4 p [In Ukrainian].

17. *Levshun L.* Vvedenie v teoreticheskuyu poetiku srednevekovoy vostochnoslavianskoy knizhnosti [Introduction to the theoretical poetics of medieval eastern-slavic literature], Minsk, Belarus. navuka, 2009. 451 p [In Russian].

18. *Senderovich S.* Slovo o Zakone i Blagodati kak ekzegeticheskiy tekst. Illarion Kievskiy i pavlianskaya teologiya [The Word about The Law and The Grace as the exegetic text. Illarion from Kiev and Paulian teology], *TODRL*, St-Petersburg, 1999, Vol. 51, pp. 43–57 [In Russian].

19. *Matushek O.* Propovidi Lazarya Baranovycha v dyskursi ukrayins'koho baroko [Sermons of Lazar Baranovych in the discourse of Ukrainian baroque], Kharkiv, Maydan, 2013, pp. 7–13 [In Ukrainian].

20. *Panchenko O.* Pisateli i knizhniki Solovetskogo monastyrya XVII v. (20-e – seredina 50-h gg.): avtoref. dis. na soisk. nauchn. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.01.01. – „Russkaya literatura” [Writers and scribes of Solovetsky monastery of XVII century (20s – middle of 50-s). Extended abstract of candidate's Thesis]. Available at: <http://www.odrl.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=5959> [In Russian]

21. *Seemann K.-D.* Allegorical-exegetical devices in Kievan literature, *Canadian-American Slavic Studies*, 1991, No. 25, pp. 27–41 [In English].

22. *Panuś K.* Historia kaznodziejstwa [History of the preaching], Krakow, Salwator, 2007. 504 p [In Polish].

23. *Baranovych L.* Mech dukhovnyy [The spiritual sword], Kyiv, Druk. Kyievo-Pechers'koyi lavry, 1666. XXVIII+764+3 p [In Ukrainian].

24. *Stroev V.* Lazar' Baranovich, arkhiepiskop Chernigovskiy, i yego propovedi (Lazar Baranovich, the archbishop of Chernigov, and his sermons), *Chernigovskiyeye yeparkhial'nyye vedomosti* [The Chernigov diocesan Gazette] 1876, No. 19, pp. 527–534 [In Russian].

АННОТАЦИЯ

Елена Матушек. Интерпретация Святого Письма в проповедях Лазаря Барановича

В статье рассмотрены основные подходы к толкованию Библии в проповедях Лазаря Барановича. Автор приходит к выводу, что в основе экзегетической практики архиепископа Черниговского и Новгород-Северского были такие методы и приемы, как типологический, фигурального реализма и аллегорической амплификации. Проповедник использует их как для объяснения содержания Библии, так и для раскрытия темы.

Ключевые слова: Святое Письмо, проповедь, экзегеза, концепт, барокко.

ABSTRACT

Olena Matushek. Interpretation of the Holy Scripture in the sermons by Lazar Baranovych

This article examines the main approaches to the interpretation of the Holy Scripture in the sermons by Lazar Baranovych. The author concludes that the basis of exegetical practice of Archbishop of Chernigov and Novgorod-Sivers'kyy were such methods and techniques as typological, figurative realism and allegorical amplification. The preacher used them both to explain the contents of the Bible, and for the disclosure of the topic. The Holy Scripture was the most powerful source of Lazar Baranovych's sermons. The Bible words appear in the direct and figurative sense. Significant in sermons may denote the objects from different spiritual spheres – moral, ecclesiastical, apocalyptic. The author correlated Old and New Testaments, evangelical and apocalyptic topics, the New Testament and Ukrainian history. Favorite methods of interpretation of the biblical text in Baranovych's sermons were typology and allegorical methods. Due to the results of study, references in sermons can be both of evangelical events and reality, inscribed by the preacher to the common history of salvation. Free interpretation of the biblical text can be explained by the fact that the main Baranovych's purpose was to develop a theme of sermon. The material for invention was the Holy Scripture. Technology of biblical concepts that actively used by Chernihiv Bishop was directed to pragmatic sphere to convince the reader / listener in the truths of faith, or artistic and aesthetic area. The using of concept gave original artistic presentation of theological material. The author states that applying of the allegorical method of Bible reading characterized more the level of Lazar Baranovych's creative imagination than explains biblical text.

Keywords: Holy Scripture, sermon, exegesis, concept, baroque.

Стаття надійшла до редколегії – 12.01.2015 – Article received by Editorial Board

Рецензент – проф. Просалова В. А.

Reviewed by Prof. Vira Prosalova